

PROGRAMA DE MILLORA DEL BENESTAR ESCOLAR (PROMIBE): RESULTATS DE DOS ANYS D'INTERVENCIÓ EN CENTRES ESCOLARS

Coordinadors: Ferran Casas i Mònica González

Equip investigador: Ferran Viñas, Sara Malo, Carme Montserrat, Dolors Navarro, Xevi Luna, Cristina Vaqué i Gemma Crous

Universitat de Girona

Col·laboradors: Cristina Figuer, Maria de las Mercedes Martín-Perpiñá, Meriam Boulahrouz, Joan Rigau i Aniol Peracaula

CENTRES PARTICIPANTS

Escola Ardenya (Sant Feliu de Guíxols)
Escola Gaziel (Sant Feliu de Guíxols)
Escola Salvador Espriu (Vidreres)
Escola Sant Iscle (Vidreres)
Institut Sant Elm (Sant Feliu de Guíxols)
Institut Vidreres (Vidreres)

Agraïm als equips directius que ens hagin obert les portes dels centres, i a estudiants, professorat i famílies la seva col·laboració i valuosa dedicació al projecte.

Sense ells el projecte no hauria estat possible.

Les dades presentades en aquesta publicació pertanyen al projecte “El bienestar subjetivo de los 9 a los 16 años. Estudio longitudinal (continuación) y evaluación de intervenciones con TIC para mejorar el bienestar escolar (Ref. PSI2013-41512-P)”, desenvolupat gràcies al finançament del Ministerio de Economía y Competitividad (MINECO).

QUIN ÉS EL PUNT DE PARTIDA?

L'Equip de Recerca en Infància, Adolescència, Drets dels Infants i la seva Qualitat de Vida (ERIDIQV) (<http://www.udg.edu/eridiqv>) de la Universitat de Girona ha portat a terme un estudi longitudinal de 6 anys per conèixer l'evolució del benestar subjectiu* dels infants i adolescents nascuts entre el 1998 i el 2006. Aquest estudi ha posat en evidència que es produeix un descens en el benestar subjectiu de forma global, tant entre els nois com entre les noies, en el període comprès entre els 10 i els 18 anys, que inclou també un descens en diferents aspectes de la vida escolar (satisfacció amb els professors, amb les notes, amb els aprenentatges, amb l'escola, amb la vida d'estudiant...).

Conscients de les implicacions que aquest fet té per al funcionament acadèmic, la integració escolar i les dinàmiques que tenen lloc entre els diferents agents de la comunitat educativa (alumnat, professorat i famílies), durant els cursos 2015-2016 i 2016-2017 l'ERIDIQV ha portat a terme accions en centres educatius en el marc del Programa de Millora del Benestar Escolar (PROMIBE), amb l'objectiu de millorar el benestar escolar d'infants i adolescents, bo i considerant-lo un factor que contribueix al seu benestar subjectiu global el qual, alhora, està molt influït per la satisfacció amb les relacions amb altres persones (tant professorat com companys i companyes).

Cal tenir en compte que és ben coneguda en la literatura científica la tendència que, al llarg de l'adolescència, tant el benestar subjectiu global com la satisfacció amb la majoria d'àmbits de la vida, inclòs l'escolar, disminueixin constantment. S'esperava que aquesta tendència al descens en el benestar interferís en l'avaluació del nostre programa, donada la dificultat de discriminar fins a quin punt els seus efectes són capaços de contrarestar una tendència "natural" a l'adolescència, cosa que és esperable aconseguir parcialment, però molt difícil d'aconseguir d'una forma contundent i –encara menys– ràpida. Per aquest motiu, es partia de considerar que el fet que les puntuacions inicials de benestar subjectiu no disminuïssin podia ser considerat com a indicador que les accions havien funcionat.

*El benestar subjectiu inclou les percepcions, les avaluacions i les aspiracions de les persones en relació amb la satisfacció amb els principals aspectes de la seva vida, com ara la vida d'estudiant, les relacions interpersonals, el lloc on es viu o la família, entre d'altres.

Les accions desenvolupades van partir també de la constatació que, malgrat que el desenvolupament de competències digitals i socioemocionals ja formen part del currículum escolar, sovint se'ls dedica una menor atenció respecte de les competències acadèmiques, possiblement per la pressió que en aquest sentit pateix tot el sistema escolar.

El programa també va partir de l'assumpció que per millorar el benestar escolar d'infants i adolescents és necessari promoure el benestar de la resta de la comunitat educativa (professorat i famílies), aportant-los eines i estratègies per intervenir en aquestes edats.

Paral·lelament, diferents estudis han assenyalat repetidament que són necessàries més actuacions dirigides a facilitar el procés de transició de l'educació primària a la secundària per tal de pal·liar el seu potencial efecte negatiu en la integració, el rendiment acadèmic i el benestar escolar dels estudiants.

QUIN ÉS L'OBJECTIU DE PROMIBE?

Implantar accions per promoure el benestar escolar d'infants i adolescents i de tota la comunitat escolar durant la transició de l'educació primària a la secundària (alumnes de 6è d'educació primària i de 1r d'ESO) mitjançant el desenvolupament de competències socioemocionals i digitals d'alumnes i professors, i la incorporació de les famílies a la comunicació digital, bo i valorant l'impacte d'aquestes accions de forma continuada.

COM S'HA PORTAT A TERME?

Durant dos cursos acadèmics consecutius es va desenvolupar aquest programa d'actuació en centres educatius de la província de Girona. Una part de les accions van ser de formació i suport als professors-tutors, mentre que d'altres es van realitzar directament amb els estudiants.

La implementació de les accions va partir d'una anàlisi prèvia de necessitats, mitjançant entrevistes. En el procés de planificació de les accions es va negociar i pactar amb els equips directius i docents les actuacions que es durien a terme; l'equip de recerca es va adaptar no només a les seves necessitats, singularitats i projectes educatius, sinó també a les estructures organitzatives i a les accions que cada centre duia a terme per facilitar el procés de transició de l'alumnat nouvingut. Algunes d'aquestes accions es van portar a terme a través de la plataforma educativa EKA (entorn de comunicació i aprenentatge virtual), creada expressament per al projecte (<http://eka.udg.edu>) i d'altres van implicar l'ús de diferents tècniques que permetessin la millora del clima a l'aula, un millor maneig de les emocions i dels conflictes i la introducció de metodologies més participatives.

Per avaluar els resultats es va utilitzar un disseny pre-post en dues fases, bo i comparant els nivells previs de benestar escolar, de percepció de clima de l'aula, d'implicació escolar i d'ús de metodologies participatives amb els observats un any després, a la fi de les actuacions. Es va completar aquesta informació amb entrevistes a estudiants i tutors al final del procés, per valorar l'impacte del projecte.

QUINES ACCIONS S'HAN DESENVOLUPAT?

Les intervencions s'han articulat al voltant de quatre objectius específics que s'han desplegat durant dos cursos acadèmics (taula 1):

1. Potenciar les competències socials i emocionals de l'alumnat.
2. Incrementar les competències digitals de l'alumnat i del professorat.
3. Fomentar la participació social.
4. Potenciar la comunicació família-escola.

Taula 1. Accions desenvolupades corresponents als diferents objectius plantejats al llarg dels dos cursos

CURS ESCOLAR	OBJECTIUS ESPECÍFICS	ACCIONS DESENVOLUPADES
2014-2015	Preparació del projecte	• Entrevistes als membres dels equips directius, als docents i a l'alumnat • Disseny de la plataforma educativa digital EKA • Disseny i planificació dels eixos d'actuació i propostes d'acció
2015-2016	Objectiu 1. Potenciar les competències socials i emocionals de l'alumnat	• Establiment d'un Comitè de Benvinguda • Designació de companys-guia (programa d'apadrinament) • Anàlisi sociomètrica • Detecció i orientació d'alumnes "vulnerables" • Implantació del projecte d'habilitats emocionals (a través de la plataforma) • Assessorament tutorial al professorat (millora del clima social a l'aula) • Accions de preaccés a l'institut • Treball col·laboratiu entre estudiants amb la plataforma
	Objectiu 2. Incrementar les competències digitals de l'alumnat i del professorat	• Construcció d'un entorn personal i social de l'aprenentatge • Creació d'espais per compartir materials, continguts i objectius a primària i secundària • Facilitació d'eines TIC per realitzar presentacions i edició
	Objectiu 3. Fomentar la participació social	• Acord sobre les eines de participació i presa de decisions a la plataforma • Optimització del Consell de Grup • Assessorament als tutors
2016-2017	Objectiu 1. Potenciar les competències socials i emocionals de l'alumnat	• Renovació del Comitè de Benvinguda • Designació de monitors d'aula • Renovació dels companys-guia (programa d'apadrinament) • Anàlisi sociomètrica • Detecció i orientació d'alumnes "vulnerables" • Continuació del projecte d'habilitats Emocionals (a través de la plataforma) • Assessorament tutorial al professorat (millora del clima social a l'aula) • Continuació de les accions de preaccés • Continuació del treball cooperatiu entre els estudiants amb la plataforma
	Objectiu 2. Incrementar les competències digitals de l'alumnat i del professorat	• Construcció d'altres entorns personals i socials de l'aprenentatge • Renovació d'espais per compartir materials, continguts i objectius a primària i secundària • Renovació de les eines TIC per realitzar presentacions i edició
	Objectiu 3. Fomentar la participació social	• Renovació de les eines de participació i presa de decisions a la plataforma • Optimització del Consell de Grup
	Objectiu 4. Potenciar la comunicació família-escola	• Creació de l'espai per a les famílies a la plataforma • Organització de tallers per a les famílies • Assessorament als tutors

L'impacte de les accions es va avaluar mitjançant un qüestionari (fase quantitativa) i entrevistes grupals (fase qualitativa). A continuació es descriuen els participants, els instruments i els resultats de cadascuna de les fases.

Fase quantitativa

Participants

Els 470 estudiants que van respondre el qüestionari pertanyien a quatre centres d'educació primària i a dos centres d'educació secundària obligatòria (ESO) situats a la província de Girona. Tots els centres eren de titularitat pública.

El fet que les accions empreses als centres tinguessin una durada de dos anys (cursos 2015-2016 i 2016-2017), juntament amb la diferent disponibilitat temporal dels centres a l'hora d'administrar els qüestionaris, ha comportat l'existència de diferents grups de comparació. Concretament, es van recollir dades en cinc moments diferents en el temps, al llarg de tres cursos, i amb aquestes dades s'han pogut realitzar 5 comparacions pre- (abans d'implantar les accions) i post- (després d'implantar-les) (taula 2).

Taula 2. Moment de recollida de dades en funció del curs escolar

1	2	3	4	5
Pre- 2014-15	Pre- 2015-16	Pre- i Post- 2015-16	Pre- 2016-17	Post- 2016-17

A la taula 3 es mostra el nombre d'estudiants que correspon a cadascun dels 5 grups de comparació. Per exemple, el grup pre-post 1-3 està format per 32 estudiants i la recollida de la fase pre- va tenir lloc el curs 2014-2015 i la post- el curs 2015-2016, mentre que el grup pre-post 3-5 està format per 80 alumnes que van respondre el qüestionari pre- el curs 2015-2016 i el post-, el curs 2016-2017.

Taula 3. Nombre de participants en l'avaluació mitjançant qüestionaris en funció del moment de recollida de dades

Pre-post 1-3	Pre-post 2-3	Pre-post 2-5	Pre-post 4-5	Pre-post 3-5
32	113	80	164	80

Instruments

Per a la fase quantitativa de l'avaluació s'han fet servir ítems extrets i adaptats de les escales següents:

- Quality of School Life (QLS) (Ainley, Reed, i Miller, 1986): dimensions de satisfacció general escolar i afecte en l'entorn escolar.
- Student Engagement Instrument (SEI) (Betts, Appleton, Reschly, Christenson, i Huebner, 2010).
- Patterns of Adaptive Learning Scales (PALS) (Midgley *et al.*, 2000): dimensió d'autoeficàcia.
- Democratic School Climate (DSC) (Samdal *et al.*, 1998).
- Students' Sense of Community at the School (SSCS) (Samdal, Wold, i Torsheim, 1998).
- School Engagement (SE) (Fredericks, Blumenfeld, Friedel, i Paris, 2005).
- Afirmacions sobre un mateix (Vitterson, 2003).
- Personal Wellbeing Index (PWI) (Cummins *et al.*, 2005).
- Satisfacció dels participants en relació a diferents aspectes de la vida.

Alguns resultats quantitius

Per a totes les escales utilitzades s'ha comparat la mitjana a la fase pre- amb la mitjana a la fase post- per veure si hi havia diferències importants. A continuació es mostren els resultats obtinguts en algunes de les escales utilitzades, tot ressaltant en quants grups no s'ha produït un canvi significatiu de la fase pre- a la fase post-, amb aturada del procés natural de descens esperable a aquestes edats, i en quants s'ha produït una millora.

Taula 4. Comparació de les puntuacions dels ítems de l'escala Quality of School Life (QLS)

La meva escola/institut és un lloc on:	Núm. grups pre-post en què no hi ha hagut un canvi significatiu del primer al segon any
Se'm dona l'oportunitat de treballar en allò que realment m'interessa	2
Els adults fan cas dels estudiants	3
M'agrada aprendre coses	3
M'agrada estar-hi	3
M'agrada preguntar coses a classe	1
M'hi sento segur/a	3
Sento que em tenen en compte	1
Sento que m'escolten	2
Tots els adults tracten bé els estudiants	2

Taula 5. Comparació de les puntuacions dels ítems de l'escala Quality of School Life (QLS)

La meva escola/institut és un lloc on:	Núm. grups pre-post en què no hi ha hagut un canvi significatiu del primer al segon any
M'hi sento feliç	3
M'agrada anar-hi cada dia	3
M'ho passo bé	2
M'hi diverteixo	3
M'hi sento <i>decepcionat/ada</i>	5
M'hi sento sol/a	5
M'hi sento estressat/ada	2 + 1 grup millora
M'hi sento preocupat/ada	2 + 1 grup millora
M'hi sento deixat/ada de banda	5

Taula 6. Comparació de les puntuacions dels ítems de la dimensió dels companys de classe del Student Engagement Instrument (SEI)

La meva classe és un lloc on:	Núm. grups pre-post en què no hi ha hagut un canvi significatiu del primer al segon any
Hi ha companys/es que es preocupen per mi	4 + 1 grup millora
Hi ha companys/es amb els quals puc comptar quan els necessito	5
M'agrada parlar amb els altres companys/es	4
En general, els companys/es respecten el que dic	4 + 1 grup millora
Hi tinc bons amics/amigues	5
En general, els altres companys/es confien en mi	3 + 1 grup millora
Em porto bé amb els companys/es de classe	4
Als companys/es de la meva classe els agrada col·laborar per fer treballs	5
Es fan amics/amigues, fent treballs en grup	4

Taula 7. Comparació de les puntuacions dels ítems de la dimensió de percepció del professorat del Student Engagement Instrument (SEI)

En general, la meua escola/institut és un lloc on:	Núm. grups pre-post en què no hi ha hagut un canvi significatiu del primer al segon any
Els/les mestres s'ocupen dels estudiants	2
Els/les mestres estan per mi quan els necessito	2
Els/les mestres són honestos (sincers, justos) amb mi	3
M'agrada parlar amb els/les mestres	3
La majoria dels/de les mestres s'interessen per mi com a persona (no només com a estudiant)	3
Els/les mestres em posen les notes que em mereixo	3
Els/les mestres m'ajuden a treure el millor de mi mateix/a	1
Els/les mestres m'escolten quan els parlo	0
Si a classe volem parlar d'un tema, els/les mestres busquen temps per poder fer-ho	2

Fase qualitativa

Participants

Es van fer un total de 7 entrevistes grupals a professorat-tutor i a alumnes participants en el projecte, separatament.

Instruments

Es van elaborar tres guions diferents per fer les entrevistes grupals a estudiants de primària i secundària i a professors-tutors.

El guió d'entrevista a estudiants de **primària** anava dirigit a conèixer:

- Les preocupacions dels infants en relació amb l'etapa de transició i l'impacte de les intervencions desenvolupades.
- Les activitats que s'haurien de desenvolupar per preparar emocionalment els estudiants durant l'etapa de transició i valoració de les accions realitzades.
- L'ús de la plataforma EKA a l'aula i fins a quin punt aquesta plataforma pot resultar una eina útil per facilitar l'etapa de transició.

El guió de l'entrevista a estudiants de **secundària** anava dirigit a saber:

- De quina manera els joves han afrontat l'etapa de transició i si consideren que se'ls ha facilitat el suport i les eines necessàries.
- L'ús que han fet de la plataforma i de quina manera la plataforma els ha ajudat durant la transició.
- Valoració de la dinàmica dels companys-guia.

El guió de l'entrevista al **professorat-tutor** anava dirigit a conèixer:

- La visió dels docents sobre les diferents activitats desenvolupades a l'aula i la valoració de fins a quin punt són importants per a la transició.
- Valoració de l'ús que s'ha fet a l'aula de la plataforma EKA.

Alguns resultats qualitius

Les entrevistes realitzades a alguns dels estudiants que van participar en la fase quantitativa i a alguns dels seus professors-tutors s'han transcrit literalment i el seu contingut s'ha analitzat.

S'han creat 12 categories, que inclouen subcategories més específiques. Les quatre primeres categories fan referència als blocs treballats en la intervenció: dinàmiques grupals, activitats relacionades amb la gestió emocional, ús de la plataforma EKA i programa d'apadrinament (companys-guia) que es fa a 1r d'ESO. Dins d'aquestes categories, s'han considerat les aportacions que els entrevistats consideren que les diferents accions han suposat, la valoració que en fan i altres aspectes que hi han volgut afegir.

També s'han definit altres categories que tenen a veure amb el procés de transició: pors i preocupacions, informació per a la transició i utilitat de la informació proporcionada. Una darrera categoria es refereix a propostes de millora de les intervencions, que els participants han plantejat de cara al futur.

A continuació es mostra un exemple corresponent a una de les subcategories incloses dins de la categoria de gestió emocional. Específicament, aquesta subcategoria fa referència al que han suposat per als alumnes les accions realitzades per millorar la gestió emocional dels estudiants des de la perspectiva del professorat-tutor. Concretament, aquests consideren que amb el desenvolupament de les accions realitzades a 6è curs de primària, els joves no tenen tanta incertesa ni temor davant el canvi en la transició a secundària. Els professors i professores participants identifiquen canvis de comportament per part dels estudiants. Segons les seves observacions, amb les dinàmiques els estudiants han començat a desenvolupar certa empatia entre ells i són capaços d'identificar les emocions que senten. Els efectes que han tingut les dinàmiques treballades a l'aula fan que els docents valorin l'experiència de manera positiva i proposin donar continuïtat a les dinàmiques treballades en el projecte.

Entrevistador: I creieu que després de totes aquestes activitats que s'han anat fent, en lloc d'afrontar-lo amb por, afronten amb més il·lusió aquest canvi que es produirà al setembre?

Professor/a 2: Alguns tenen molta curiositat, en comptes de por.

Professor/a 1: Alguns sí que han canviat. Tinc moltes ganes de veure com és.

Entrevistador: Considereu que aquest projecte que s'ha desenvolupat ha ajudat els estudiants a estar més motivats i a afrontar aquest canvi amb més seguretat. És a dir, això que dèieu, per exemple, que s'ha canviat la por per la curiositat, no?

Professor/a 2: Sí.

Professor/a 1: Sí, sí jo penso que sí.

Entrevistadora: En termes més de motivació per fer aquest canvi.

Professor/a 1: Sí.

Entrevistadora: Potser menys incertesa...

Professor/a 2: Sí.

El segon exemple té a veure amb l'ús de la plataforma EKA i, més concretament, amb la valoració que se'n fa. Els docents comenten que hi han tingut dificultats, per la seva poca formació en competències digitals. No obstant això, coincideixen a assenyalar que la plataforma és una eina que pot ajudar els estudiants a fer servir les tecnologies digitals de manera més eficient. Des del punt de vista dels docents, els estudiants també tenen dificultats per utilitzar la plataforma de manera correcta.

Entrevistador: I en general, quina valoració feu de la plataforma?

Professor/a 1: Jo considero que potencialment és molt útil.

Professor/a 2: És una eina útil però no l'hem sabut fer servir. Jo diria això. És per aquesta raó. És útil, està bé i a més els facilita les eines per entrar en un espai que després, a l'institut, hauran de moure's en espais similars.

La plataforma EKA també ha estat valorada de manera positiva pels estudiants. N'hi ha que consideren que els ha ajudat a expressar-se millor, i fins i tot a controlar-se. També destaquen que ha estat divertit utilitzar-la perquè és diferent del que es desenvolupa a les diferents matèries curriculars. Per altra banda, també pensen que és el professorat qui hauria d'insistir en l'ús de la plataforma, promovent activitats i incentivant-los a fer-la servir amb freqüència per al desenvolupament de tasques. De la mateixa manera que els seus docents, creuen que tenen molt poca formació en competències digitals perquè al seu centre educatiu fan poques hores d'informàtica.

QUINS SÓN ELS RESULTATS MÉS IMPORTANTS?

Quantitativament, observem que, després de les actuacions desenvolupades pel PROMIBE al llarg d'un any, les puntuacions que mostren les escales psicomètriques de benestar subjectiu són més altes en alguns casos, mentre que d'altres no han canviat, tot i que també hi ha casos en els quals han disminuït.

En les entrevistes, els estudiants han expressat majoritàriament que els va agradar fer un ús intensiu de la plataforma EKA, i han considerat que les accions dutes a terme han estat positives per al grup classe. Els professors-tutors han expressat la seva satisfacció amb el suport rebut i la seva percepció de baixa autoeficàcia a l'hora d'introduir noves metodologies a l'aula amb un alt contingut digital

A QUINES CONCLUSIONS HEM ARRIBAT?

La introducció de canvis en els centres escolars requereix molt de temps i un assessorament i suport constants als agents implicats, cosa que és difícil d'encaixar amb la durada limitada dels projectes.

El procés seguit també posa en relleu la importància d'avançar en el desenvolupament d'indicadors d'avaluació que permetin precisar l'impacte de intervencions d'aquest tipus, tenint particularment en compte que al llarg de les edats estudiades es produeix un descens generalitzat en els nivells de benestar subjectiu (tant global com per àmbits de la vida), que pot donar una visió esbiaixada de l'impacte positiu de les intervencions.

Cal, doncs, seguir portant a terme accions en el context escolar que permetin contrarestar o esmorteir la disminució en el benestar escolar al llarg de l'adolescència, tot comptant amb la implicació de professors, alumnes i les seves famílies. També és necessari seguir investigant quins són els indicadors que ens poden ajudar a copsar millor l'impacte d'aquestes accions, tenint en compte la perspectiva dels implicats mateixos.

GOBIERNO
DE ESPAÑA

MINISTERIO
DE CIENCIA, INNOVACIÓN
Y UNIVERSIDADES

